

РОЗДІЛ 2

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 342.1+347.1/347.9

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ В КОНТЕКСТІ ПОТРЕБ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Валєєв Р.Г.,
к.пед.н., старший викладач

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття на основі теоретичного аналізу та вивчення практики цивільного судочинства визначає окремі тенденції в застосуванні судами аналогії закону, аналогії права та конституційних принципів.

Ключові слова: принципи права, аналогія права, аналогія закону, цивільне судочинство, субсидіарне застосування принципів.

Valeyev R.G. / КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПРИНЦИПЫ В КОНТЕКСТЕ ПОТРЕБНОСТЕЙ ГРАЖДАНСКОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА / Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина

Статья на основе теоретического анализа и изучения практики гражданского судопроизводства определяет отдельные тенденции в применении аналогии закона, аналогии права и конституционных принципов.

Ключевые слова: принципы права, аналогия права, аналогия закона, гражданское судопроизводство, субсидиарное применение принципов.

Valeyev R.G. / THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLES IN CIVIL PROCEEDINGS: ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE / Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ukraine

Article on the basis of theoretical analysis and study of the practice of civil procedure determines some trends in the applying of the analogy of law, analogy of legislation and constitutional principles. Author broadly interprets the term «foundations of civil law» and considers possible a subsidiary applying in civil proceedings of constitutional principles – as a foundation of civil law.

In the application of the analogy of law, analogy of legislation and constitutional principles, author distinguishes stages: 1) analysis of the actual social relations; 2) the legal qualification; 3) the logical operations of analogy (or syllogism) for the applying of analogy of law, analogy of legislation and constitutional principles; 4) the judgment.

Characterized some tendencies of civil proceedings:

- assessment by the courts of law analogy, applied of the plaintiff, defendant and representatives of third parties;
- facts of the applying of the courts the analogy of law, analogy of legislation, related to the procedural relations (applying by analogy h. 5, Art. 207 of the CPC of Ukraine, the applying by analogy of Art. 219 of the CPC of Ukraine, the applying by analogy of Art. 83 of the CPC of Ukraine);
- facts of the applying of the courts the analogy of law, analogy of legislation, directly related to the resolution of the dispute about the rights and responsibilities;
- facts of the applying of analogy of law, directly articulated in the text of judicial decisions;
- facts of the subsidiary applying of constitutional principles;
- facts of the applying of regulated (recommended) analogy of law.

Key words: principles of law, analogy of law, analogy of legislation, judicial practice, subsidiary applying of the principles.

Однією з корінних особливостей нормативізму, все ще домінуючого в пострадянській правосвідомості, залишається заперечення ролі судів у створенні феномена права. Тим часом, вітчизняна юридична реальність поступово насичується фактами судової правотворчості (у широкому розумінні останнього терміну, відмінного від поняття «нормотворчість»), що не в останню чергу зумовлено явищами аналогії права й аналогії закону. Ця проблема потребує дослідження різних своїх аспектів, розпочинаючи з сутності аналогії права та аналогії закону.

В останні роки сутність цих феноменів досліджували Н. Л. Бондаренко, Дж. Дамеле (G. Damele), А. І. Дрішлюк, С. В. Завальнюк, С. І. Клім, В. М. Коваль, Р. А. Майданник, І. Ю. Матат, Ю. П. Пацурківський, С. О. Погрібний, І. В. Спасибо-Фатєєва, Е. О. Суханов, Є. О. Харитонов, О. Щербина, С. В. Шмалєня, Р. Б. Шишка та інші фахівці. Проблематику впливу конституційних принципів на різні галузі законодавства та права висвітлювали І. А. Алебастрова, К. В. Гусаров, А. С. Довгерг, М. І. Козюбра, О. В. Колотова, А. М. Колодій, С. П. Погребняк, Є. В. Скурко та інші вчені. У результаті з'ясовано ознаки принципів, напрями їхнього впливу на елементи системи права та суспільні відносини, схарактеризовано механізми застосування аналогії закону та права.

Нами використано відповідні висновки зазначених науковців, однак значний простір для досліджень залишає аспект практичного застосування аналогії права, аналогії закону та конституційних принципів у цивільному судочинстві. Для досягнення цієї мети в цій статті ми маємо намір вирішити наступні завдання:

1. Позначити роль конституційних принципів і алгоритм їх можливого застосування в цивільному судочинстві у співвідношенні з аналогією права і аналогією закону.

2. Проаналізувати практику застосування судами аналогії закону, аналогії права та субсидіарного застосування конституційних принципів у цивільному судочинстві.

1. У нашому попередньому дослідженні [1] ми погодилися з позицією широкого кола дослідників, які оцінюють принципи як посередників між природним і позитивним правом, як квінтесенцію певного історичного та соціально-культурного типу права та держави, як основну характеристику методу правового (зокрема, галузевого) регулювання. При цьому вони мають не лише опосередкований вплив на суспільні відносини – через вплив на нормативні приписи, правотлумачення та правозастосування. Принципи також є специфічним способом безпосереднього юридичного впливу на повсякденні суспільні відносини.

Це дозволяє врегулювати, зокрема, нові суспільні відносини, що безпременно виникають в ході розвитку соціуму, особливо настільки динамічного, як за умов сучасної постіндустріальної цивілізації. Завдяки високому рівню узагальнення, принципи своїм змістом у змозі заповнити неминучі правові прогалини.

На нашу думку, наукові визначення поняття «принципи права» містять:

– родові ознаки поняття «принципи» (об'єктивно обумовлені розвитком соціуму стабільні провідні засади, що мають максимально можливий узагальнений характер та визначають напрями розвитку відповідної системи);

– родові ознаки соціальних / гуманітарних принципів (принципи пронизують та об'єднують інші складові системи, відображають об'єктивні закономірності її розвитку та найважливіші цінності відповідної системи);

– видові ознаки принципів права (закріплення в актах законодавства, вища імперативність та визначення цілей правового регулювання).

При цьому зазначені родові ознаки принципів обґрунтовують наявність у них інтегративної функції, а видові – регулятивної функції. Остання реалізується як опосередковано – через правотворчість і правотлумачення, так і безпосередньо – під час застосування аналогії права, наприклад для нових відносин у сфері цивільного права.

Досягнення єдності у науці навіть у питанні визначення переліку принципів – перспектива не найближчого майбутнього. Хоча на перший погляд, все вичерпно зрозуміло. Стаття 8 ЦК України передбачає, що «у разі неможливості використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин вони регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства». У свою чергу, «загальні засади цивільного законодавства» – це назва ст. 3 ЦК України, у якій перераховано лише шість принципів.

При системному тлумаченні засад цивільного права широке коло дослідників до їх переліку включають також принципи юридичної рівності учасників, їхнього вільного волевиявлення, майнової самостійності (ч. 1 ст. 1 ЦК України), а також конституційні принципи. Остання позиція вдається обґрунтованою зі змістовного боку, оскільки суб'єкту правозастосовної, інтерпретаційної, правотворчої діяльності неможливо загально-правові принципи не використовувати, не «тримати в умі», розв'язуючи конкретну практичну задачу. Визнання конституційних принципів основами цивільного права обґрунтовано і з формально-юридичної точки зору. Оскільки хоча ст. 3 ЦК України начебто дає вичерпний перелік «загальних засад цивільного законодавства», водночас перша ж частина наступної статті «Акти цивільного законодавства України» визнає, що «основу цивільного законодавства України становить Конституція України».

Але далеко не всі дослідники вважають можливим і необхідним використовувати конституційні принципи для вирішення цивільних справ. Аргумент про пряму дію норм Конституції вони парирують тим, що принципи мають іншу юридичну природу, ніж норми Основного закону, або посилаються на те, що приписи Конституції застосовуються безпосередньо, а не через аналогію [2, с. 83].

Коли ж виникає потреба застосовувати не конкретні правила (норми), а узагальнені ідеї (принципи)? Відповідно до ч. 8, 9 ст. 8 ЦПК України «забороняється відмова у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини», при цьому, якщо останні «не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права)».

Ми припускаємо наступний алгоритм дій при застосуванні аналогії закону і права, відображений на рис. 1. Суб'єкт правозастосування на першій стадії аналізує фак-

тичні обставини справи та юридичні норми, які ним відповідають. У разі відсутності таких, на другій стадії він здійснює пошук норм, які регулюють схожі відносини, і в разі їх відшукання, застосовує аналогію закону. Якщо схожих правових норм не виявлено, суб'єкт аналізує засади цивільного права та спеціальні галузеві принципи. У разі відсутності таких, він звертається до загальних правових і міжгалузевих принципів, зокрема, закріплених в Конституції, для їхнього субсидіарного застосування.

Відзначимо, що ми аніскільки не обмежуємо важливість конституційних принципів, відсуваючи стадію їхнього використання на четвертій, останній і факультативний етап застосування правової аналогії. Звернемо увагу, що юридичні принципи володіють ознакою системності. Усі часткові правові принципи та норми будуються на конституційних засадах, не можуть ним суперечити. Тому у відомій мірі використовувати стіни та дах будівлі – значить використовувати і фундамент, на який вони спираються. Крім цього об'єктивного чинника, який обумовлює зміст галузевих засад змістом конституційних принципів, існує і суб'єктивний фактор. Суб'єкт правозастосування в ході аналітичної та інтерпретаційної діяльності не може відсторонитися від загальних правових принципів, що лежать в основі його індивідуальної правосвідомості.

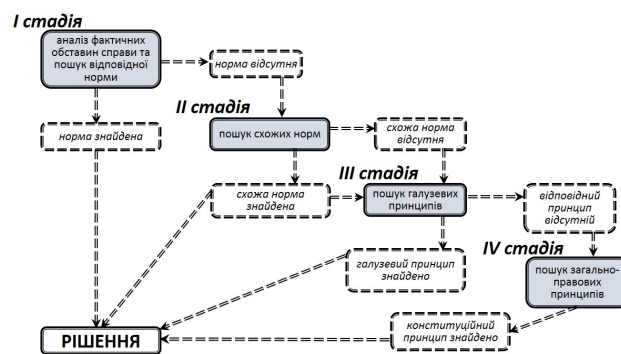

Рис. 1. Етапи застосування аналогії закону та аналогії права

2. Переходячи до аналізу судової практики, констатуємо, що дослідники відзначають декілька тенденцій застосування аналогії права та закону. Найбільш поширеними залишаються факти ухилення судів від застосування цих інститутів. Фахівці це слушно пояснюють тим, що «простіше відмовити в захисті спірного правовідношення, аргументуючи це прогалиною законодавства, ніж узяти відповідальність урегулювати правовідношення за аналогією права» [3].

Водночас, Ю. П. Пацурківський констатує і протилежну тенденцію, говорячи, що судді або «спекулюють на принципах і замінюють ними конкретне нормативне регулювання, або відмовляються керуватися положеннями принципів і застосовувати аналогію права...» [3].

Інша тенденція виявляється у тому, що «...аналогія подекуди фактично застосовується судами при розгляді господарських спорів, але саме поняття «аналогія» у судовому рішенні при цьому не згадується...» [4]. Крім того, мають місце формальні факти, коли під час застосування аналогії судді іноді посилаються на ст. 8 ЦПК України, а іноді – на ст. 8 ЦК України, на що звертає увагу С. І. Клім [5].

Варто відзначити інший аспект застосування аналогії закону, що має відношення до судової практики. Подекуди суди у своїх рішеннях надають оцінку аналогії закону, застосовану до спірних відносин відповідачами, позивачами або третіми сторонами в оспорюваних відносинах. Зокрема, Іллінецький районний суд Вінницької області 15 липня 2014 року у справі № 131/855/14-ц щодо визнання недій-

сним рішення у формі протоколу зборів з розподілу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, констатував, що «законодавство України не містить прямих норм щодо регулювання порядку розподілу таких земельних ділянок» та визнав вірним застосування загальними зборами до цих відносин за аналогією ст. 9 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» [6]. Але в подальшому цей висновок рішенням Апеляційного суду Вінницької області визнано невірним та скасовано.

Після вивчення практики цивільного судочинства ми пропонуємо як проміжний результат групувати: факти застосування судами аналогії права і закону, пов'язані з процесуальними відносинами між судом та іншими суб'єктами; і факти застосування судами аналогії права та закону, пов'язані з безпосереднім вирішенням спору про права й обов'язки, тобто матеріальним правом.

Щодо першої групи судових рішень, в яких судді прямо посилаються на ч. 8 ст. 8 ЦПК України, відзначимо найбільшу кількість ухвал, у яких суди застосовували за аналогією ч. 5 ст. 207 ЦПК України, залишаючи окремі заяви (клопотання, скарги) без розгляду, коли позивач подав заяву про їх залишення без розгляду.

Зокрема, подібні рішення прийнято Феодосійським міським судом АР Крим 17 жовтня 2013 року у справі № 119/8353/13-ц, у якій представник ПАТ надав заяву про скасування судового наказу про стягнення з фізичної особи заборгованості за оплату послуг з газопостачання, а потім надав клопотання про залишення заяви про скасування судового наказу без розгляду. При цьому «з огляду на положення ч. 8 ст. 8 ЦПК України, та на підставі того, що Цивільним процесуальним Кодексом України не врегульоване питання про залишення заяви про скасування судового наказу без розгляду, однак врегульоване питання про повернення позовної заяви позивачу, суд вважає за необхідне застосувати аналогію закону та повернути заяву...» [7].

Досить поширеним є застосування за аналогією ст. 219 ЦПК України, яка передбачає виправлення опісок та арифметичних помилок у судовому рішенні, а суди виправляють помилки, наприклад, у судових наказах.

Ще одна велика за обсягом підгрупа судових рішень, у яких судді посилаються на аналогію закону, це – рішення про повернення помилково сплачених коштів на оплату витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи або судового збору. Зокрема, відповідну ухвалу прийнято Яремчанським міським судом Івано-Франківської області 27 січня 2012 року у справі № 0917/36/2012, у якій ПАТ звернулося до суду із заявою про повернення судового збору в розмірі 2823 грн., сплаченого за позовну заяву, яка до суду не була спрямована. Враховуючи, що «ст. 7 Закону України «Про судовий збір» передбачає випадки повернення судового збору. Але в цьому переліку відсутній випадок повернення сплаченого судового збору у разі неподання позовної заяви до суду», суд застосував аналогію закону та ухвалив повернути сплачений судовий збір [8].

Приклади артикульованого у тексті застосування аналогії права також можна віднайти. Зокрема, в ухвалі Ленінського районного суду м. Севастополя від 30 червня 2009 року у справі № 2-4119/09 суддя зазначив: «Враховуючи, що національним законодавством не передбачена можливість передачі справи із суду України в суд іншої держави, а розгляд справи національним судом неможливий, суд застосує аналогію права і залишає позов без розгляду» [9].

Крім аналогії права, конституційні принципи прямо застосує Мурованокуріловецький районний суд Вінницької області в ухвалі від 17 травня 2012 року у справі № 0216/109/2012. Під час розгляду справи про розірвання шлюбу спочатку судом надано строк для примирення терміном на чотири місяці з одночасним зупиненням прова-

дження у справі, а потім позивачка «подала до суду заяву про відновлення провадження у справі, оскільки відповідач не приймає будь-яких мір до примирення, а навпаки ображає і принижує її, у зв'язку з чим вона неодноразово зверталася до органів міліції» [10]. На підставі цього, керуючись ст. 8 Конституції України, ст. 8, 204 ЦПК України, суд ухвалив відновити провадження у справі про розірвання шлюбу до завершення строку для примирення.

До другої умовної групи судових рішень, коли суди безпосередньо розв'язували спір про права й обов'язки на підставі аналогії, можемо віднести наступні рішення.

Постанову колегії суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Кіровоградської області від 15 червня 2006 року у справі № 22ас-179 [11], у якій за неповнолітнім, який ще не отримав паспорт, визнано право виключити присвоєний їй ідентифікаційний номер із баз інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб. При цьому суд зобов'язав Кіровоградську ОДП видати йому довідку, що засвідчує право неповнолітнього здійснювати будь-які платежі без ідентифікаційного номера до досягнення 16-річного віку.

Рішення Оржицького районного суду Полтавської області від 29 квітня 2008 року у справі № 2-203/2008, у якій позивач звернувся щодо визначення додаткового строку для відмови від прийняття спадщини, у зв'язку з тим, що «пропустив строк для подачі заяви про відмову від прийняття спадщини, оскільки не міг це зробити через свій похилий вік, стан здоров'я, юридичну необізнаність» [12]. До цієї ситуації суд визнав можливим застосувати за аналогією приписи ст. 1272 ЦК України, відповідно до якої за позовом спадкоємця, котрий пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Рішення Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 13 жовтня 2014 року у справі № 577/4642/14-ц, у якому суд визнав, що хвороба фізичної особи похилого віку «істотно впливає на його здатність керувати своїми діями, хоча він і не страждає на психічний розлад, але є інвалідом I групи загального захворювання» [13] та застосував за аналогією ч. 1 ст. 36 ЦК України, що передбачає можливість обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, яка страждає на психічний розлад.

Ухвалу Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 01 лютого 2011 року у справі № 6-16/2011 [14], у якій суд задовільнив подання відділу державної виконавчої служби Слов'янського міськрайонного управління юстиції про тимчасове обмеження права фізичної особи на виїзд з території України до виконання зобов'язання, встановленого рішенням суду, застосувавши за аналогією п. 1, 8 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України».

Рішення Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 23 вересня 2011 року у справі № 2-2551/11, у якій позивач скаржився, що «не має можливості оформити право власності на належні йому згідно договорів приміщення – квартири, оскільки відповідач не надає необхідні документи, як-то: Державний акт прийняття в експлуатацію будинку та Рішення Виконавчого комітету Дніпропетровської міської ради про його затвердження та іншу документацію. Отже, дії відповідача перешкоджають позивачу в реєстрації права власності на його квартири» [15]. Відповідно до рішення, «при урахуванні судом експертного та технічного висновку за результатами обстеження вищевказаних будівельних конструкцій ... суд вважає за можливе визнати право власності без додаткового акту введення в експлуатацію» [15] (аналогічні рішення приймалися неодноразово, зокрема, наведемо рішення Дніпропетровського районного суду м. Дніпропетровська Дніпропетровської області від 23 квітня 2014 року у справі № 209/1753/14-ц) [16].

Рішення Червоногвардійського районного суду м. Макіївки Донецької області від 01 листопада 2010 року у справі № 2-3629/10, у якій суд визнав за позивачкою право користування чужим майном (сервітут), застосувавши за аналогію ч. 1 ст. 401, ч. 1 ст. 402 ЦК України, які передбачають, що сервітут може бути встановлено щодо нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом. Перед цим суд дійшов висновку, що «позивачка вселилась до спірної квартири хоча й з порушенням порядку, визначеного ч. 2 ст. 61 ЖК України, але за відсутності заперечень з боку відповідачів ... користується усіма правами наймача і несе відповідні обов'язки за договором найму. Про добросовісність, відвертість та істинність дійсних намірів позивачки свідчить також той факт, що вона у теперішній час самостійно несе тягар утримання нерухомого майна, користується усіма правами і несе усі обов'язки, що випливають з договору найму жилого приміщення, тому при розгляді даної справи і керуючись ст. 8 ЦПК України, суд вважає можливим застосувати вищевказані норми цивільного законодавства і визнати за позивачкою право користування спірною квартирою» [17].

Певною тенденцією можна визнати застосування так би мовити «регламентованої аналогії закону» (принаймні, «рекомендованої»), під якою ми маємо на увазі висновки та пропозиції, що містяться в актах вищих органів судової влади загальної юрисдикції. Наприклад, згідно п. 31 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13, «у випадку продажу учасником товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю своєї частки з порушенням переважного права покупки інших учасників пропонується по аналогії застосовувати норму ч. 4 ст. 362 ЦК України, яка дозволяє співвласникові пред'явлення позову до суду про переведення на нього прав та обов'язків покупця при пору-

шенні права купівлі переважної частки у праві спільної часткової власності» [18].

1. У цивільному судочинстві вважаємо за можливе субсидіарне застосування конституційних принципів – в якості засад цивільного законодавства (завдяки розширювальному тлумаченню цього поняття).

2. Під час застосування правових принципів для розв'язання конкретного цивільно-правового спору слід виокремити стадії: 1) аналізу фактичних відносин; 2) юридичної кваліфікації; 3) здійснення логічних операцій аналогії (або силогізму); 4) винесення рішення – фактично реконструювання істинного змісту певного сегменту правопорядку.

3. Серед окремих тенденцій судової практики варто відзначити:

3.1 факти оцінки судами у своїх рішеннях аналогії закону, застосовану до спірних відносин відповідачами, позивачами та третіми особами;

3.2 факти застосування судами аналогії права та закону, пов'язані з процесуальними відносинами:

3.2.1 застосовування за аналогією ч. 5 ст. 207 ЦПК України;

3.2.2 застосовування за аналогією ст. 219 ЦПК України;

3.2.3 застосовування за аналогією ст. 83 ЦПК України;

3.3 факти застосування судами аналогії права і закону, пов'язані з безпосереднім вирішенням спору про права та обов'язки;

3.4 факти застосування аналогії права, прямо артикульовані у тексті;

3.5 факти застосування конституційних принципів;

3.6 факти застосування регламентованої (рекомендованої) аналогії закону.

У подальшому вважаємо за необхідне продовження вивчення практики судочинства щодо застосування аналогії права та переробки запропонованої рубрикації відповідних судових актів у повноцінну класифікацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валєєв Р. Г. Конституційні принципи в контексті потреб цивільного судочинства : ознаки, роль та умови застосування / Р. Г. Валєєв // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні Науки». – 2014. – Вип. 6-2. – Том 1. – С. 136–140 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo06-2/part_1/33.pdf
2. Коваль В. М. Застосування господарськими судами аналогії права до спірних правовідносин / В. М. Коваль // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Т. 23 (62). – № 2. – 2010. – С. 82–88.
3. Пацурківський Ю. П. Принципи здійснення цивільних прав : структурно-функціональний аналіз / Ю. П. Пацурківський // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 604 : Правознавство. – Чернівці : Рута, 2011. – С. 50–57.
4. Колотова О. В. Допустимість застосування аналогії у галузях права / О. В. Колотова // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 60–66.
5. Клім С. І. Застосування цивільно-правових норм за правилами міжгалузевої аналогії / С. І. Клім // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 3 (12). – С. 1–10.
6. Рішення Іллінецького районного суду Вінницької області від 15 липня 2014 року у справі № 131/855/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39752040>
7. Ухвала Феодосійського міського суду АР Крим від 17 жовтня 2013 року у справі № 119/8353/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34181661>
8. Ухвала Яремчанського міського суду Івано-Франківської області 27 січня 2012 року у справі № 0917/36/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21234928>
9. Ухвала Ленінського районного суду м. Севастополя від 30 червня 2009 року у справі № 2-4119/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5502909>
10. Ухвала Мурованокриловецького районного суду Вінницької області від 17 травня 2012 року у справі № 0216/109/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24140753>
11. Постанова колегії суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Кіровоградської області від 15 червня 2006 року у справі № 22ас-179 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/60439>
12. Рішення Оржицького районного суду Полтавської області від 29 квітня 2008 року у справі № 2-203/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5485327>
13. Рішення Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 13 жовтня 2014 року у справі № 577/4642/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40996682>
14. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 01 лютого 2011 року у справі № 6-16/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20071358>
15. Рішення Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 23 вересня 2011 року у справі № 2-2551/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18633109>
16. Рішення Дніпровського районного суду м. Дніпропетровської області від 23 квітня 2014 року у справі № 209/1753/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38501967>
17. Рішення Червоногвардійського районного суду м. Макіївки Донецької області від 01 листопада 2010 року у справі № 2-3629/10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12561330>
18. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>